
Գ. ՋԱՀՈՒԿՅԱՆԸ ԲԱՅԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԻ ԸՄԲՈՆՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

ԱՆԱՀԻՏ ՅՈՒԶԲԱՇՅԱՆ

Ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանը բային բնորոշ է համարում դասի, տիպարի, սեռի, ժամանակի, կերպի, եղանակի, դեմքի և թվի քերականական կարգերը: Իր «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները»¹ աշխատության մեջ հեղինակը ներկայացնում է բայական կարգերի ձևախմբատային առանձնահատկությունները՝ որոշակի հատկանիշների առանձնացմամբ, որոնք հիմք ընդունելով՝ նա ձևակերպում է տվյալ կարգի քերականությունները ներկայացնող կադապարներն ու մասնակադապարները:

Գ. Ջահուկյանը բայական կարգերը բնութագրում է 3 հատկանիշներով. 1. **Ներհատկություն կամ բայականություն**, որոնք բնորոշ են միայն բային, ուստի այս հատկանիշը բնորոշ է սեռի, տիպարի, ժամանակի, կերպի կարգերին: 2. **Առարկայականություն կամ բնութագրականություն**, որն արտահայտում է բայի և անվան (գոյականի և դերանվան) առնչությունները, ուստի և այն բնորոշ է սեռի, տիպարի, դեմքի, դասի կարգերին: 3. **Իրադրականություն կամ ստորոգություն, անինքնակայություն**, որը արտահայտում է ստորոգման կարգը, այսինքն՝ նկատի ունի հաղորդակցման պլանը, ուստի այն բնորոշ է սեռի, ժամանակի, դեմքի և եղանակի կարգերին: Արտահայտության պլանում հեղինակը տարանջատում է հիմքակազմ մասնիկները, որոնք հատուկ են միայն բայական կարգերին, և վերջամասնիկներն ու վերջավորությունները, որոնք բնորոշ են անվանը և բային: Բայական կարգերի քննությունը կատարվում է որոշակի սկզբունքով, ըստ որի՝ հաջորդող քերականական կարգն անմիջականորեն արտացոլում է նախորդի հետ ունեցած առնչությունները: Ըստ այդմ՝ բայական կարգերը Գ. Ջահուկյանը քննում է հետևյալ հաջորդականությամբ՝ եղանակի, կերպի, տիպարի, սեռի, ժամանակի, դեմքի և թվի կարգեր: Եղանակի բայական կարգը եղանակավորման (модальность) լեզվական կարգի դրսևորումներից մեկն է: Եղանակային եզրերը հեղինակը բնորոշում է 2 հատկանիշով՝ ուղղվածություն և ցանկականություն (էջ 248): Ըստ այդմ՝ 1. Հրամայականն ունի ուղղվածություն և ցանկականություն: 2. Ըղձականն ունի

¹ Գ. Ջահուկյան, Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Եր., 1974: Այս գրքից մեջբերումների էջերն այսուհետև կնշվեն տեքստում՝ փակագծերի մեջ:

ցանկականություն և չունի ուղղվածություն: 3. Սահմանական ունի ուղղվածություն և չունի ցանկականություն: 4. Ենթադրականը չունի վերոհիշյալ 2 հատկանիշներից և ոչ մեկը: Գ. Ջահուկյանը եղանակի կարգի հետևյալ սահմանումն է տալիս. եղանակը ցույց է տալիս «հաղորդողի վերաբերմունքը դեպի հաղորդումը, հաղորդման և իրականության փոխհարաբերության նրա գնահատումը» (էջ 239):

Իմաստային դաշտում հեղինակն արժևորում է խոսողի և հաղորդման հարաբերակցությունը: Այս առումով հայ քերականագիտության մեջ եղանակի կարգի ըմբռնումները տարբեր են, սակայն խոսողի վերաբերմունքը գործողության նկատմամբ բոլոր դեպքերում համարվում է վճռորոշ: Այսպես, Ա. Այտընյանը գրում է. «Եղանակը կը ցուցընէ, թէ գործողութիւնն ինչ կերպով կը բացատրուի կամ զրցուի»²: Խոնարհման համակարգի արտահայտության պլանում տարբերակված եռակարգ մասնիկներից (նախամասնիկ, հիմքակազմ վերջամասնիկ, վերջավորություն) եղանականիշ է համարում նախամասնիկները: Համադրական կառույցներին հեղինակը բնորոշ է համարում չ և կ նախամասնիկները՝ իբրև եղանականիշներ: Ըստ այդմ՝ ըղձական ժխտականն ունենում է չ, պայմանական դրականը՝ կ, սահմանականի անցյալ կատարյալի ժխտականը՝ չ, իսկ հրամայականը չի ունենում կ և չ: Չ նախամասնիկն արտահայտում է ժխտման քերականական իմաստ, որը բնորոշ է բայի համադրական և վերլուծական կառույցներին: Ժխտման կարգը Գ. Ջահուկյանն անվանում է եղանակի կարգի ենթակարգ, որն ունի 2 եզր՝ ժխտական և ոչ ժխտական կամ հաստատական:

Հեղինակը եղանակի երկրորդ ենթակարգ է համարում վերաբերողական ենթակարգը, որը բուն եղանակային միավոր է և արտահայտվում է եղանականիշ թեքությունների միջոցով, որոնք են վերջավորությունները և հիմքակազմ տարրերը: Հարկադրական եղանակը Գ. Ջահուկյանի առանձնացրած եղանակային համակարգում չկա, որովհետև *պիտի* և *պետք է* եղանակիչ բայերով կազմված այդ ձևերը լեզվաբանը չի համարում հարացուցային միավորներ: Հայ քերականագիտության մեջ ենթադրական եղանակի միասնական ըմբռնում չկա, որոշ լեզվաբաններ այն բնորոշում են իբրև ենթադրական կամ պայմանական եղանակ³, ոմանք կ-ով բայաձևերը ներառում են սահմանական եղանա-

² Ա. Այտընյան, Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզվի, Եր., 1987, էջ 52: Տե՛ս նաև Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, Եր., 1931, էջ 300, Հ. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. IV, Բ գիրք, Եր. 1961, էջ 21, Է. Աղայան, Լեզվաբանության հիմունքներ, Եր., 1987, էջ 494, Հ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Եր., 1987, էջ 194:

³ Տե՛ս Մ. Աբեղյան, Հայոց լեզվի տեսություն, էջ 327, Ա. Ղարիբջյան, Հայոց լեզվի քերականություն, Եր., 1949, էջ 215, Գ. Մևակ, Ժամանակակից հայոց լեզվի դասընթաց, Եր., 1955, էջ 198, Հ. Բաբունյան, Արդի հայերենի հոլովման և խոնարհման տեսություն, Եր., 1953, էջ 245-246, Է. Աղայան, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Եր., 1967, էջ 373, Մ. Ասատրյան, Ժամանակակից հայոց լեզու (Ձևաբանություն), Եր., 2002, էջ 307:

կի կազմում⁴: Իսկ Պ. Պողոսյանը դրանք անվանում է կատեգորիական եղանակի բայաձևեր⁵: Գ. Ջահուկյանը *կ*-ով կառույցները համարում է բազմիմաստ, դրանք արտահայտում են ն՛ սահմանականի, ն՛ հրամայականի իմաստային հատկանիշներ. առաջին դեպքում պայմանական ապառնին ձեռք է բերում ուղղվածություն և արտահայտում է ստույգ եղելություն, երկրորդ դեպքում՝ հրամայականի արժեք՝ արտահայտելով ուղղվածություն և ցանկական երանգ: Օր.՝ *Կգնամ և կհաղթեմ, թեկուզև զոհվեմ: Կգնա՛ս և կհաղթե՛ս, թեկուզև զոհվեա:* Այս դեպքում հասկանալի են դառնում *կ* եղանակիչով բայաձևերի գործառական դրսևորումները, որոնց մեջ առանձնանում են. ա) գործողության կատարման պայման արտահայտող կառույցներ. *Կգնամ, եթե չխոչընդոտես:* բ) Հաստատապես կատարելի գործողություն արտահայտող կառույցներ. *Կգնամ և հաղթանակի դրոշը ձեռքիս՝ կվերադառնամ:* գ) Հրամայական իմաստով կառույցներ. *Կգնա՛ս և հաղթանակի դրոշով կվերադառնա՛ս:* Կերպի կարգը ևս Գ. Ջահուկյանը ներկայացնում է արտահայտության և բովանդակության պլանների մասնակաղապարների միջոցով:

Կերպանիշ հիմքակազմ վերջամասնիկներն են *ան, են, ն, չ, այց, եց, ց, ձ, ր:* (Համեմատենք՝ *հեռանալ-հեռաց, մոտենալ-մոտեց, փախչել-փախ, մտնել-մուտ, գնալ-գնաց, խաղալ-խաղաց, դառնալ-դարձ, տանել-տար, դնել-դր*): Հեղինակը կերպի արտահայտության 2 տիպ է տարբերում. ա) մասնիկավորում, բ) մասնիկների հերթագայություն: Արտահայտության պլանում ունենք անկատար – ոչ անկատար կամ կատարյալ հակադրությունը, որը Գ. Ջահուկյանը կոչում է նաև եզրայնություն և ոչ եզրայնություն, ընդ որում՝ եզրայնության դեպքում Գ. Ջահուկյանը նկատի ունի գործողության սկսվելն ու ավարտվելը, իսկ ոչ եզրայնության դեպքում՝ գործողության ընթացքի մեջ լինելը: Լեզվաբանը տարբերակում է արմատների և կերպիմաստի համադրության հետևյալ խմբերը.

1. *Ե* և *Ա* լծորդության պարզ բայերի բայարմատները արժևորում է իբրև անկատար կերպի միավորներ, որոնք կատարյալ կերպի դարձնելու համար պիտի ավելացնենք կատարյալի իմաստ արտահայտող *եց* և *աց* վերջամասնիկները՝ *գրել-գրեց, խաղալ-խաղաց*:

2. II խմբի մեջ է տեղադրում *ե* լծորդության *չ* և *ն* սուկաձանց ունեցող բայերը, որոնց բայարմատները կատարյալի կերպային իմաստի միավորներ են՝ *փախչել-փախ, մտնել-մուտ*, և անկատարի կերպային իմաստի արտահայտման համար բայարմատին պիտի ավելացնենք *չ* և *ն*՝ ստանալով անկատար կերպի *փախչ* և *մտն* միավորները:

⁴ Տե՛ս **Ս. Աբրահամյան**, Արդի հայերենի պայմանական կամ ենթադրական եղանակը, «ՀՄՄՌ ԳԱ տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», № 9, 1953, էջ 75:

⁵ Տե՛ս **Պ. Պողոսյան**, Բայի եղանակային ձևերի ոճական կիրառությունները արդի հայերենում, Եր., 1959, էջ 175:

3. Մնացած բայերի բայարմատները կերպային չեզոքություն ունեն, և անկատար կերպի իմաստի համար բայարմատին պիտի ավելացնենք *-են, -ան՝ հեռ-ան-ալ, մոտ-են-ալ*, և կատարյալ կերպի համար պիտի ավելացնենք *-աց՝ հեռ-աց, մոտ-եց*: Սրանց մեջ Գ. Ջահուկյանը ներառում է ավանդական քերականագիտության կողմից անկանոն համարվող միավորները՝ *դառ (ն) ալ*, որի անկատար կերպի ցուցիչն է *ն-ն*, կատարյալինը՝ *ձ-ն, տանել*, որի կատարյալի ցուցիչն է *ր-ն* և անկատարինը՝ *ն-ն, դնել - դ (ը)*, որի կատարյալի ցուցիչն է *ր-ն*, իսկ անկատարինը՝ *ն-ն*: Բայական համակարգում ավանդական մոտեցմամբ զանազանում ենք ներկայի (կամ անկատարի) և կատարյալի հիմքերը, որոնք կերպային տարբերակում են արտահայտում: Եթե սրանց հարաբերակցությամբ ներկայացնենք բայիմաստների կերպային դրսևորումները, որոնք Ջահուկյանի բնորոշմամբ կերպի արտահայտության հենքն են՝ հավելելով մասնիկավորումը և հերթագայությունը, կստանանք հետևյալ պատկերը.

Բայեր	Անկատարի հիմք	Կատարյալի հիմք
գրել	գր-	գր+եց-
խաղալ	խաղ-	խաղ+աց-
փախչել	փախ+չ-	փախ-
մտնել	մտ+ն-	մտ-
հեռանալ	հեռ+ան-	հեռ+աց-
մոտենալ	մոտ+են-	մոտ+եց-
դառնալ	դառ+ն-	դառ+ձ-
տանել	տա+ն-	տա+ր-
դնել	դ+ն-	դ+ր-

Հայերենի բայարմատների կերպային իմաստների նշված հակադրությունների հետ կապված որոշ պարզաբանումներ կատարենք:

1. Եթե բայի ներկայի կամ անկատարի հիմքը **արմատական է**, ապա այն անկատարի իմաստ է արտահայտում և կատարյալի կերպային իմաստի համար ավելացնում ենք *-աց* և *-եց*: Կերպային այսպիսի արտահայտություն ունեն *ե* և *ալ* լծորդության պարզ բայերը (հավելենք նաև կրավորական *վ* և բազմապատկական *աստ, ոտ, կոտ, տ* ածանց ունեցող բայերը):

2. *Ն* և *չ* սուկաձանցներով բայերը կատարյալ կերպի իմաստ արտահայտելու համար զգում են իրենց սուկաձանցները, այսպիսով *ն-ն* և *չ-ն* անկատարի կերպաձանցներ են:

3. Մնացած բայերը, որոնց արմատները, ըստ Ջահուկյանի, ունեն կերպային չեզոքություն, որևէ կերպային իմաստ արտահայտելու հա-

մար դրանց բայարմատներին կերպածանցներ են գումարվում:

Կերպի դրսևորումներից է համարվում նաև գործողության կրկնությունը, *վազեմ-վազվզեմ* կամ *պոկեմ-պոկոտեմ* (էջ 253): Լեզվաբանը բերում է մի շարք բայերի օրինակներ, որոնց կազմում *-են* և *-ան* ածանցները արտահայտում են գործողության տևականություն, դրանք են՝ 1) *լողամ-լողանամ, ծխամ-ծխանամ, կաղամ-կաղանամ*, 2) *ուզեմ-ուզենամ, արժեմ-արժենամ, ունեմ-ունենամ, գիտեմ-գիտենամ*: Այս բայերին բնորոշ են նաև ձևաբանական տարբերություններ, օր.՝ *կարժենամ*, բայց ոչ *կարժե*, *լողալ-լողացի*, *լողանամ-լողացա* (էջ 252-253): Ըստ էության, Գ. Ջահուկյանը, կերպի դրսևորման համար տարանջատելով երկարատևության հատկանիշը, երկու եզր է նշում՝ բազմակատար (երկարատև) և միակատար (աներկարատև), որոնք ամբողջականություն հատկանիշով են բնութագրվում, ընդ որում՝ բազմակատար կերպին բնորոշ է նաև երկարատևությունը: Անկատար-կատարյալ կերպային հակադրությունում անկատար կերպին բնորոշ է երկարատևությունը, ուստի և ոչ ամբողջականությունը, իսկ կատարյալ կերպին նրանցից և ոչ մեկը հատկանշական չէ (էջ 255): Ժամանակի կարգի արտահայտության տիրույթում հեղինակը տարանջատում է ձայնավորներ կամ ձայնավորախմբեր, որոնք ժամանականիշ վերջավորություններ են (էջ 272): Նորարար լեզվաբանը ժամանակի քերականական կարգի երկու ենթակարգ է տարբերակում՝ իրադրական և ոչ իրադրական (վերջինս վերաբերում է առարկայականի իմացական պլանին): Ոչ իրադրական ժամանակը վերաբերում է վերլուծական կառուցվածքներին: Հեղինակի համոզմամբ, իրադրական և ոչ իրադրական (հաջորդականության) ժամանակները կարելի է համարել կա՛մ կարգեր (ուստի ժամանակներ), կա՛մ ժամանակի քերականական կարգի ենթակարգեր: Մրանց համար տարբերակված եզրերը ժամանակի կարգի քերականություններն են: Բայց նշենք, որ այս տարբերակումից հետո առկախ է մնում ժամանակաձև եզրույթի հարցը: Մեր կարծիքով, այն կարելի է գործածել տվյալ քերականությո՞րդ արտահայտող հարացույցի անդամների վերաբերմամբ: Օրինակ՝ ներկայի քերականությո՞րդ արդի հայերենում արտահայտվում է *գրում եմ, ունեմ* ժամանակաձևերով, իսկ ապառնու քերականությո՞րդ՝ սահմանական եղանակի *գրելու եմ*, ըղձական, պայմանական, հարկադրական եղանակների *գրեմ, կգրեմ, պիտի գրեմ* ժամանակաձևերով: Այսկերպ բնութագրման հիմք է դառնում քերականությո՞րդ արտահայտության պլանը: Նկատի ունենալով, որ հաջորդականությունը կարող է ունենալ իրադրական երկու դրսևորում՝ առաջին դեպքում՝ հարաբերվել խոսելու պահին, երկրորդ դեպքում՝ դրան նախորդող կամ հաջորդող որևէ պահի, Ջահուկյանը կատարում է բացարձակ և հարաբերական բայական ժամանակների տարբերակում՝ ամբողջացնելով արդի հայերենի բայի ժամանակային

նկարագրությունը: Մինչև այս հայ քերականները ժամանակային նման տարբերակում են կատարել գլխավոր և երկրորդական բաղադրյալ ժամանակների միջև. վերջիններս «գլխավոր ժամանակների հետ հարաբերական գործածություն ունեն»⁶: Պայմանավորված այն հանգամանքով, որ լեզվաբանները տարբեր կերպ են լուծում ժամանակի քերականական կարգի և նրա քերականությունների առնչության հարցը, ինչպես նաև կերպի ու ժամանակի քերականական կարգերի հարաբերակցության խնդիրը՝ նրանք տարակարծիք են *ժամանակ, ժամանակաձև* եզրությունները մեկնաբանելիս: Լեզվաբանների մի մասի կարծիքով, հայերենում բայը երեք ժամանակ ունի, որոնք կարելի է կոչել ն՝ ժամանակ, և՛ ժամանակաձև⁷: Գ. Սևակը, երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերից յուրաքանչյուրը կոչելով ժամանակ, հայերենում ժամանակների թիվը հասցնում է 58-ի⁸: Ռ. Իշխանյանի համոզմամբ, երկրորդական բաղադրյալ ժամանակներն ընդհանրապես պետք է հանել եղանակաժամանակային համակարգից⁹:

Գ. Ջահուկյանի խոնարհման տեսության մեջ վերլուծական կառույցներում դերբայների միջոցով ձևավորվում է ոչ իրադրային ժամանակը, իսկ օժանդակ բայի միջոցով՝ իրադրական ժամանակը: Ըստ այդմ սահմանական եղանակի համար տարբերակված վեց ժամանակները ոչ թե առանձին ժամանակներ են, այլ ժամանակի քերականական կարգի քերականություններ, որոնք կարող ենք անվանել ժամանակաձևեր:

Տիպարի կարգը՝ իբրև բայական կարգ, քերականագիտության մեջ առաջին անգամ բնորոշել է Գ. Ջահուկյանը՝ այն կապելով արժույթի շարահյուսական կարգի հետ. «... արժույթը տիպարի շարահյուսական և տիպարը՝ արժույթի ձևաբանական արտահայտությունն է» (էջ 236): Հեղինակը տիպարային 3 իմաստ է առանձնացնում. ա) **գործողային**, որն անվանում է անցողական, բ) **վիճակային**, որն անվանում է անանցողական, ներակայական և գ) **փոխարկային**:

Գործողություն և վիճակայնություն հակադրությունը ներկայացնելով որպես միևնույն հատկանիշի երկու հնարավոր հակադիր եզրեր՝ հեղինակը մեկնաբանում է անցողականություն-ոչ անցողականություն հակադրությունը: Անցողականություն ասելով՝ նկատի ունի «օբյեկտ ստանալու հնարավորությունը» (էջ 263): Ըստ այդմ՝ հեղինակը հայերենին բնորոշ է համարում տիպարի դրսևորման 3 եզր՝ ա) անանցողա-

⁶ Մ. Աբեղյան, նշվ. աշխ., էջ 570:

⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 557-574, նաև՝ Ա. Ղարիբջան, Հայոց լեզվի դասավանդման մեթոդիկա, Եր., 1954, էջ 302-316, Գ. Սևակ, նշվ. աշխ., էջ 304-307, Է. Աղայան, Ժամանակակից հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, էջ 369-376, Հ. Բարսեղյան, նշվ. աշխ., էջ 144-158:

⁸ Տե՛ս Գ. Սևակ, նշվ. աշխ., էջ 304-305, 317:

⁹ Տե՛ս Ռ. Իշխանյան, Արդի հայերենի հոլովումը և խոնարհումը, Եր., 1971, էջ 150:

կան-փոխարկային, բ) անանցողական-ոչ փոխարկային, գ) անցողական, որի ներսում չկա փոխարկային և ոչ փոխարկային հակադրությունը: Փոխարկային տիպարի դեպքում տեղի է ունենում արձանագրված հատկանիշի անցումը իր հակադիր եզրին: Օրինակ՝ *Հակորը խելոքացաւ*, այսինքն՝ ոչ խելոքից դարձավ խելոք (էջ 263): Պատճառական բայերի դեպքում ակնհայտ է պատճառառեստանքային իմաստը, որն արտահայտվում է *ցն-ցր* մասնիկներով: Օր.՝ *Մայրը դաս է սովորեցնում երեխային*: Տիպարի կարգն ուղղակիորեն առնչվում է սեռի կարգին: Հաղորդակցային պլանի միավորների սեռատիպարային փոխհարաբերությունը հեղինակը ներկայացնում է հետևյալ կերպ.

1. Տիպարի դեպքում ունենում ենք գործողայնություն և վիճակայնություն հակադրությունը:

2. Սեռի դեպքում ունենում ենք կրավորական, ոչ կրավորական, պատճառական եզրերը, որոնք բնորոշում են գործողայնության տիպարային հատկանիշը և պատճառական ու ոչ պատճառական կամ «չեզոք» եզրերը, որոնք բնորոշում են վիճակայնության տիպարային հատկանիշը: Եթե նկատի ունենանք, որ ոչ կրավորականը՝ ըստ հեղինակի՝ ներգործականն է, և ոչ պատճառականը՝ չեզոքը, ապա սեռի չորս դրսևորում է առաջանում. 1. կրավորական, 2. ներգործական կամ ոչ կրավորական, 3. պատճառական, 4. ոչ պատճառական կամ չեզոք. «...վ-ով կարող են օժտվել այն բայերը, որոնք ենթադրում են առնվազն երկու եզր (պատճառ և հետևանք, ներգործող և ներգործվող կամ կրող), վ-ով չեն կարող օժտվել այն բայերը, որոնք ենթադրում են մեկ եզր, որը բնութագրվում է բայի նշանակած եղելությամբ, վիճակով, պրոցեսով, շարժմամբ» (էջ 269): Այս ընկալմամբ, արտահայտության պլանում ստանում ենք հետևյալ դրսևորումները. վ ցուցիչի համար՝ *սանր-վ-ել*, *հագն-վ-ել* (որը քերականագիտության մեջ անվանում են անդրադարձ բայեր) և *համբուրվել*, որը ենթադրում է գործողությունը կատարող երկրորդ կողմ: Տվյալ դեպքում, ըստ Գ. Ջահուկյանի, հնարավոր է երկու տարբերակ. I. երկու կողմն էլ հանդես են գալիս իբրև ենթակա. *Գրիգորը և Հակորը համբուրվեցին*: Կամ II. մի ենթակա և մի ուղեկցման խնդիր՝ *Գրիգորը համբուրեց Հակորին* (էջ 271): Մի շարք բայեր՝ *սիրահարվել*, *հարձակվել*, չեն կարող առանց վ-ի հանդես գալ: *Գլորել-գլորվել* տիպի կառույցներում վ-ն ոչ թե սեռի, այլ տիպարի արտահայտության միավոր է հանդես գալիս (հմմտ. *Ես գլորեցի քարը-քարը գլորվեց իմ կողմից*: Եվ *ես գլորվեցի և ընկա*): Պատճառական *ցն-ր* կառույցների համար վ-ի երկու դրսևորում է առանձնացվում. ա) *մաշել-մաշեցնել-մաշեցվել*, բ) *մոտենալ-մոտեցնել-մոտեցվել*: Գ. Ջահուկյանը տիպարի քերականական կարգի առանձնացմամբ, որն անմիջականորեն առնչվում է սեռի քերականական կարգին, ներկայացնում է ձևաբանական մակարդակում արժույթի շարահյուսական կարգի դրսևո-

րումների քննությունը: Այս դեպքում **գործող (ենթակա) – գործողություն – կրող առարկա կամ անձ** կադապարը ստանում է տարբեր մասնակադապարներով դրսևորումներ (ենթակա - գործողություն, ենթակա - գործողություն - կրող կամ ուղեկցող առարկա/անձ, որ կարող է հետադասվել ենթակա ուղղվածությամբ):

Դասի քերականական կարգը ցույց է տալիս այն, ինչը գոյականի համար տարբերակվում է երկու եզրով՝ անձի և իրի առում: Գ. Ջահուկյանը նախ բայիմաստի մեջ է տեսնում դասային տարբերություններ՝ *մեռնել-սասկել, ուտել-լափել* և այլն (էջ 278): Դասային և դիմային իմաստների համադրությունը Գ. Ջահուկյանը ներկայացնում է աղյուսակով (էջ 278), ըստ որի՝ I, II և III դեմքերով հանդես են գալիս անձ ցույց տվող դասային միավորները, իսկ իր (ոչ անձ) դասային իմաստով միավորները ունեն միայն III դեմք:

Հեղինակը թվի կարգի երկու եզր է առանձնացնում՝ եզակի և հոգնակի. «...բայական թիվը կարելի է դիտել որպես դերանվան հետ բայի թվային համաձայնության արդյունք» (էջ 279):

Գ. Ջահուկյանը, առանձնացնելով բայ խոսքի մասին բնորոշ քերականական կարգերը, մանրակրկիտ քննում է դրանք արտահայտության և բովանդակության բոլոր հնարավոր դրսևորումներով: Նա ներկայացնում է բայական քերականական կարգերի քերականությունները, ցույց է տալիս նրանց առնչություններն ու փոխադարձ կապը միմյանց հետ: Հեղինակն առանձնացնում է բայական կարգերի կադապարներն ու մանրակադապարները՝ գիտականորեն հիմնավորված նոր լուծումներ տալով քերականագիտության մեջ վիճահարույց որոշակի խնդիրների, ինչպիսիք են, օրինակ, ժամանակի քերականական կարգը, տիպարի և դասի կարգերը, կերպաժամանակային հարաբերակցությանն առնչվող խնդիրները: Գ. Ջահուկյանը ինքնատիպ վերլուծության է ենթարկում եղանակի կարգը իր ենթակարգերով, որի շնորհիվ ենթադրական եղանակը, մեր համոզմամբ, բնութագրվում է իրեն բնորոշ հատկությունների ամբողջությամբ, քանի որ այն ամփոփում է ինչպես հաստատապես, ենթադրաբար կամ պայմանով կատարելի գործողության իմաստներ, այնպես էլ հրամայականի իմաստ, հատկապես գրաբարի հորդորական հրամայականին բնորոշ իմաստներով:

Բանալի բառեր – Գ. Ջահուկյան, «Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքներ», քերականական կարգեր, խոնարհում, եղանակավորում, ներկայի հիմք, կատարյալի հիմք, հերթագայություն և մասնիկավորում

АНАИТ ЮЗБАШЯН – Г. Джаукян о концепции глагольных грамматических категорий. – В статье рассмотрены новые интерпретации грамматических категорий глагола, выдвинутые академиком Джаукяном в его работе «Основы теории современного армянского языка». Предложенные им решения

спорных вопросов, связанных с армянской глагольной системой, оцениваются как весомый вклад в науку. Джаукян уточнил характеристики всех грамматических категорий глагола – спряжения, времени, лица, числа, рода, класса, типа, модальности, – их смысловое содержание и способы выражения в современном армянском языке.

Ключевые слова: *«Основы теории современного армянского языка», грамматические категории, спряжение, модальность, основы настоящего времени, основы совершенного вида, чередование и аффиксация*

ANAHIT YUZBASHYAN – G. Jahukyan on the Concept of Grammatical Categories of the Verb. – The article presents a new interpretation of the grammatical categories of the modern Armenian language, which gives academician G. Jahukyan in his monograph "Foundations of the theory of the modern Armenian language". His significant contribution to the solution of controversial issues related to the verbal system of modern Armenian language is evaluated. All verbal grammatical categories - conjugation, time, person, number, gender, class, type, modality, their semantic content and methods of expressions in modern Armenian are clarified.

Key words: *G. Jahukyan, «Principals of Modern Armenian Theoretical Grammar», grammatical categories, conjugation, bases of the present, bases of the perfect, alternation and affixation*